

до авторів публікацій та хронології подій. Показчик є значним внеском у розвиток досліджень історії козацтва, зокрема постаті кошового отамана П. Калнишевського, його бібліографічного сегменту.

Фундаментальна пошукова робота по максимальному виявленню публікацій, що стосуються життя та діяльності кошового отамана П. Калнишевського, здійснена в Україні вперше. Показчик допоможе історикам з'ясувати окремі, майже не вивчені, віхи біографії кошового. У виданні подаються назви десятків праць, які раніше були мало знані, або й зовсім невідомі науковому загалу. Книга буде цінною як для науковців, краєзнавців, студентів, вчителів, учнів, так і всіх тих, хто цікавиться вітчизняною історією, історіографією та біографістикою.

Одержано 24.03.2016.

В.В. Ластовський
доктор історичних наук, професор
(Київ)

НА ШЛЯХУ ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КООПЕРАЦІЇ...

(Рецензія на книгу:

Фареній І.А. «Національний український трест»: споживча кооперація України в роки революції та громадянської війни (1917-1920). – Черкаси: Вертикаль, 2014. – 164 с.)

Історичний досвід, як правило, ігнорується. Але історики продовжують наполягати на необхідності вивчення минулого, намагаючись витягти з небуття найбільш корисні для сучасності (не кажучи вже про майбуття) висновки. Звичайно, це стосується практично всіх сфер людського життя, від повсякденності й культури до політики та економіки, причому не лише у звичних умовах, але й в екстремальних. Рецензована книга з'явилася в умовах, які багато в чому повторюють ту ситуацію, про які в ній ідеться. Це можна вважати просто збігом, а можна ставитися як до потреби, пов'язаної цивілізаційним викликом.

Монографія починається зі слів, що й визначають її головний сюжет: «Епохи революційних потрясінь складаються не лише з соціально-політичної боротьби. Серед сфер суспільного буття, без якої вочевидь соціум не може існувати навіть в умовах революцій, – економічна діяльність і матеріальне життя людей». Весь контекст цієї праці присвячений розвитку споживчої кооперації в той час, коли йшла українська революція, коли змінювалися уряди та політичні режими, а населені пункти переходили із рук в руки непримиренних ворогів, коли йшла війна...

Географічно книга охоплює практично всі тодішні українські землі – і Київщину, і Полтавщину, і Слобожанщину, і Волинь...

У першому розділі монографії розглядаються ідейно-теоретичні засади споживчо-кооперативної роботи революційних часів. Тут можна цілком впевнено стверджувати, що кооперативний рух цього періоду не був чимось хаотичним і покинутим на себе. Перш за все, він мав ту теоретичну основу, яка його й рухала. Взагалі, за 20 років, що передували вибуху Визвольних змагань, кількість товариств збільшилася більш ніж у 100 раз (від 40 до близько 5 тис.). І це ще й в умовах постійної фінансової кризи. Автор вважає, що зумовлювалося це не лише ефективністю кооперативних механізмів роботи, але й ступенем довіри населення. На нього ж у свою чергу впливали як якість продукції та послуг, так і декларовані принципи, зокрема справедливість, чесність тощо, які пропагувалися через спеціальні видання (спочатку «Світова зарниця», «Хлібороб»,

«Кооперативная мысль», потім «Кооперативна зоря», «Кооперативная жизнь» та ін.). В основу тодішньої ідеології товариств лягли напрацювання В. Доманицького, В. Пекарського й ін., які вже в часи безпосередньо революційних подій розвивалися П. Височанським, В. Галевичем, П. Мохором та ін. Зокрема, останній із них, у 1920 р. писав: «...ідеологія українського кооперативного руху є ідеологією українського народу...» (с. 31). Як вважає автор, у цей непростий період в українських землях поєдналися між собою ідея національного відродження і соціалістичний ідеал, які, при цьому, пропагувалися ворогуючими сторонами.

Другий розділ присвячений організаційному становищу та господарській діяльності кооперації. Передовсім тут розкривається процес загальнонаціонального єднання українських кооперативних організацій і створення єдиного всеукраїнського центру споживчої кооперації, функціонування всієї цієї системи за часів гетьманату Павла Скоропадського і поглиблення економічної та фінансової кризи вже у 1919-1920 рр. Тут автор вже від самого початку зазначає, що загалом політичні події лютого 1917 р. позитивно позначилися на розвитку кооперації (с. 43). Почалося зростання кількості споживчих кооперативів із все більшим охопленням населення. Показником позитивних процесів стало створення «Коопероцентру» (Центрального українського кооперативного центру) в тому ж році. Так само автор зауважує зростання кооперативного життя і в умовах влади Павла Скоропадського. Дослідження ґрунтовно зображує процес формування кооперативної промисловості, що дозволяє зробити висновок щодо становлення вже нових економічних відносин. Важливим моментом є відзначення того факту, що кооперативні структури продовжували працювати навіть в умовах економічної кризи і воєнних дій 1919-1920 рр.

Крім того, автор ще й розглядає діяльність кооперативів, наголошуючи на їхній політико-ідеологічній основі. Так, деякі з цих організацій мали проросійський характер, а деякі, навпаки, – проукраїнський. Між ними спостерігалися протиріччя та конкуренція.

У третьому розділі робиться спроба дослідити культурно-просвітницьку діяльність кооперації. Зокрема, розкриваються завдання, які ставили перед собою кооперативні організації у цій сфері, як створювалася система кооперативної освіти та поширювалися відповідні знання, як здійснювалася допомога культурно-освітнім закладам. У монографії підкреслюється чіткий зв'язок між внутрішнім розвитком кооперативних організацій та загальним суспільним настроєм і потребами. Автор чітко показує, що поводири кооперативного руху усвідомлювали необхідність народної освіти і вважали, що успіх їх справи міг бути тільки там, «де народ культурний, освічений» (с. 94). З цією метою створювалися кооперативні курси, школи, Український кооперативний інститут, поширювалася література господарської тематики, виділялися кошти на бібліотеки тощо.

Четвертий розділ представляє дуже незвичний ракурс, на котрий мало хто звертав увагу, – зв'язок кооперації із громадсько-політичним життям. І матеріал цього розділу зайвий раз доводить, що будь-які соціально-економічні процеси не можуть розвиватися окремо від суспільно-політичних (як і навпаки, власне). Тут читач може почерпнути інформацію щодо участі діячів кооперації в революційних подіях, їх стосунках з гетьманом та іншими політичними режимами. Перед нами проходить широке полотно учасників тих подій. З'ясовується, що найпершими з них були представники кооперативного руху Полтавщини, котрі першими підняли жовто-блакитні прапори на підтримку Центральної Ради. Як стверджує автор, «у ті часи кооперативна громадськість жваво обговорювала питання про форми своєї участі в політичній боротьбі» (с. 119). Причому відбувався ще й процес відмежування у цьому плані українських кооперативників від російських. Їх політична діяльність проходить не тільки в місцевих умовах, але й виходить на загальноукраїнський простір. Лідери кооперації беруть участь у роботі Центральної Ради, не визнають влади Ради народних комісарів, виходять на спілкування з німецькими дипломатами, протестують проти діяльності гетьманату, співпрацюють із Директорією (остання, до речі, приймала

закони, які повинні були полегшити кооперативну діяльність), беруть участь у торгових місіях до Франції, Бельгії, Італії. А в радянський період кооперативна мережа вже потрапляє під контроль нової влади.

Не менш символічне за початок має і завершення монографії. З точки зору автора, саме той кооперативний механізм, що був створений у непростих умовах 1917-1920 рр., у кінці кінців і став тією основою, завдяки якій відбувалася нормалізація соціально-економічного життя (звичайно, в тих рамках, наскільки можна говорити про «нормалізацію» в умовах радянського суспільства, хай і раннього, але вже з ознаками тоталітаризму).

Одержано 24.03.2016.

П.С. Коріненко
доктор історичних наук, професор
(Тернопіль)

РЕЦЕНЗІЯ
на рукопис монографії В.Ф. Боєчка
«Друга Річпосполита 1914–1921 рр.: становлення державності»

В останнє десятиріччя в українському суспільстві значно зріс інтерес до історії Польської держави – сусіда і стратегічного партнера України. Зокрема, більше уваги приділяється історії міжвоєнної Польщі. Доводиться констатувати, що подібний запит нашого суспільства задовольняється не повною мірою: робіт з історії Другої Річпосполитої в незалежній українській державі видано не багато, а за радянської доби вітчизняні історики, перебуваючи в полоні комуністичних догм і марксистсько-ленінської методології, об'єктивно не висвітлили історію міжвоєнної Польщі. Тому перед сучасною українською історичною наукою стоїть завдання ґрунтовного й об'єктивного вивчення історії Польщі, насамперед Другої Річпосполитої. Саме такими факторами і зумовлено актуальність монографії В.Ф. Боєчка. Дослідник цілком обґрунтовано визначив об'єктом свого дослідження польське державотворення у контексті геополітичних змін під час та після Першої світової війни, розпаду європейських імперій. Предметом дослідження автором умотивовано обрано суспільно-політичні процеси, пов'язані зі становленням Другої Річпосполитої у досліджуваній період. У монографії чітко сформульовано мету і дослідницькі завдання. Це є свідченням усвідомлення науковцем складності реалізації такого наукового проекту, уміння визначити провідні пріоритети наукового пошуку.

Архітектоніка рецензованої праці цілком відповідає авторському задуму та забезпечує логічну послідовність і цілісність дослідження. Композиційно матеріал монографії структуровано у 4 взаємопов'язані розділи, 10 підрозділів, завершується робота загальними висновками.

У першому розділі, що структурно складається з трьох підрозділів, розкрито історичні передумови відновлення Польщі, означено основи формування владних структур, висвітлено зовнішньополітичні фактори відбудови країни, охарактеризовано етапи владної інституалізації в 1917–1918 рр. Автором цілком переконливо доведено, що суперництво європейських країн за «прихильність» поляків посприяло тому, що національна політична еліта змогла обрати таку позицію, яка зробила можливим реалізацію власного бачення майбутнього своєї країни. «Польське питання» від початку війни перебувало в полі зору воюючих країн, які намагалися використати державницькі домагання поляків у власних